

Oiladagi ijobiy muhitning bola rivojlanishiga ta'siri

Kamila Tanatarovna Danabaeva
Qoraqalpoq davlat universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada oilaning bola tarbiyasidagi o'rni, oilaviy tarbiya uslublari hamda ijtimoiy nosog'lom oilalarning turlari pedagogik-psixologik jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, oilaviy muhitning bola shaxsiyati shakllanishiga ta'siri, nosog'lom oilalarning farzand rivojiga ko'rsatadigan salbiy oqibatlari va ularni oldini olish yo'llari yoritilgan. Maqolada oilalarni preventiv, asotsial va hayotiy istiqbolini yo'qotgan guruhlarga ajratish asosida muammo mohiyati ochib berilgan.

Kalit so'zlar: oila, farzand tarbiyasi, oilaviy muhit, tarbiya uslublari, nosog'lom oila, preventiv oila, asotsial oila, psixologik rivojlanish, ijtimoiylashuv, pedagogik yondashuv

The influence of a positive family environment on child development

Kamila Tanatarovna Danabaeva
Karakalpak State University

Abstract: This article analyzes the role of the family in child upbringing, family upbringing methods, and types of socially unhealthy families from a pedagogical and psychological perspective. It also covers the influence of the family environment on the formation of a child's personality, the negative consequences of unhealthy families on child development, and ways to prevent them. The article reveals the essence of the problem based on the division of families into preventive, asocial, and groups that have lost their life prospects.

Keywords: family, child upbringing, family environment, upbringing methods, unhealthy family, preventive family, asocial family, psychological development, socialization, pedagogical approach

Oila insonning tug'ilishidan to voyaga yetguniga qadar tarbiyasining asosiy instituti bo'lganligi va shundayligicha qolishi odatda qabul qilingan. Kelajakni shakllantirishda dastlabki qadamlar oilada qo'yiladi. Inson o'zining birinchi hayot saboqlarini oilada oladi va aynan o'sha yerda, o'rnatilgan muhit ta'sirida, uning kelajakdagi xarakterining shakllanishi boshlanadi. Oila - bu sehrli oyna bo'lib, u ertak singari o'z a'zolarining shaxsiy va ijtimoiy hayotidagi barcha burilishlarni,

shuningdek, ma'lum bir xalq va etnik guruhning axloqiy rivojlanish va madaniy yutuqlar darajasini aks ettiradi.

Bola o'zining ilk yillarida oilasida olgan narsalarini butun umri davomida saqlab qoladi. Oilaning bolaning shaxsiga ijobiy ta'siri shundaki, unga eng yaqin bo'lganlardan - onasi, otasi, bobosi, akasi, opasidan boshqa hech kim ularga yaxshiroq munosabatda bo'lmaydi, ularni ko'proq sevadi va ularga ko'proq g'amxo'rlik qiladi. Shu bilan birga, boshqa hech bir ijtimoiy institut oila kabi bolaning tarbiyasiga katta zarar yetkaza olmaydi.

A.G.Xarchevning fikriga ko'ra, oilaning ta'lim funktsiyasi uch jihatga ega. Birinchisi, bolaning shaxsiyatini shakllantirish, uning qobiliyatlari va qiziqishlarini rivojlantirish, kattalar oila a'zolari tomonidan jamiyat tomonidan to'plangan ijtimoiy tajribani bolalarga o'tkazish va mehnatga nisbatan yuqori axloqiy munosabatni, fuqaro va xo'jayin bo'lish zarurati va qobiliyatini rivojlantirish. Ikkinchi jihat - oila jamoasining har bir a'zosiga butun hayoti davomida tizimli ta'lim ta'siri. Uchinchi jihat - bolalarning ota-onalariga doimiy ta'siri, ularni o'z faoliyatida faol ishtirok etishga undash [5].

Ota-onalar har bir inson hayotida muhim rol o'ynaydi. Qiyin paytlarda biz ularga, ayniqsa onalarimizga, murojaat qilishimiz bejiz emas. Shu bilan birga, bola va ota-onasi o'rtasidagi munosabatlarni rang-barang qiladigan tuyg'ular noyob, boshqalardan ajralib turadi. Har bir bolaning ota-onasiga bo'lgan sevgisi cheksiz, shartsiz va cheksizdir. Hayotning dastlabki yillarida ota-onaga bo'lgan sevgi insonning o'z hayoti va xavfsizligini ta'minlasa, bola ulg'aygan sari ota-ona mehri tobora insonning ichki, hissiy va psixologik dunyosining tayanchi va xavfsizligi bo'lib xizmat qiladi. Ota-ona mehri inson farovonligining manbai va kafolati bo'lib, jismoniy va ruhiy salomatlikni saqlaydi. Farzandiga bo'lgan ota-ona mehrining yo'qligi, befarqlik va xudbinlik, o'z navbatida, ham ota-onalar, ham, ehtimol, ularning farzandi uchun adovat, nafrat, nafrat va qiyin taqdir manbaiga aylanishi mumkin. Shuning uchun bolaga, dunyoga va umuman odamlarga bo'lgan samimiy, shartsiz ota-ona mehri bolalar va ularning ota-onalarining farovonligining kalitidir.

Voyaga yetgan bolalar ota-onalaridan psixologik va hissiy ajralishni boshdan kechiradigan, eng yaqinlari bilan hissiy aloqalar uzilgan holatlar mavjud. Psixologlar o'smirlik davridagi alkogolizm va giyohvandlik fojiasi ko'pincha farzandlarini sevmaydigan ota-onalardan kelib chiqishini isbotladilar. Oilaviy tarbiyaning eng asosiy va asosiy talabi bu sevgidir. Shuni tushunish kerakki, nafaqat bolani sevish va kundalik parvarish va tarbiya ishlarida sevgiga amal qilish kerak; shuningdek, bola ota-onasi bilan yoki turmush o'rtoqlar o'rtasidagi munosabatlarda qanday qiyinchiliklar, to'qnashuvlar va nizolar yuzaga kelmasin, bu sevgi tuyg'usi bilan to'la bo'lgan sevgisini his qilishi, his qilishi, tushunishi va unga ishonishi juda muhimdir. Bola ota-onasining sevgisiga ishongandagina insonning aqliy dunyosini to'g'ri rivojlantirish

mumkin; faqat sevgi asosida axloqiy xulq-atvorni tarbiyalash mumkin; faqat sevgi sevgini o'rgatishi mumkin.

Bola bilan doimiy psixologik aloqa - bu universal ota-onalik talabi bo'lib, barcha ota-onalarga bir xil darajada tavsiya etiladi va har qanday yoshdagi har bir bolani tarbiyalashda juda muhimdir. Ota-onalar bilan muloqot qilish hissi va tajribasi bolalarga ota-onaning mehrini, mehrini va g'amxo'rlikini his qilish va tushunish imkonini beradi.

Bola hayotida sodir bo'ladigan barcha narsalarga samimiy qiziqish, ularning bolalik muammolariga, hatto eng arziyas va sodda muammolariga ham samimiy qiziqish, tushunish istagi, o'sib borayotgan insonning qalbi va ongida sodir bo'ladigan barcha o'zgarishlarni kuzatish istagi - bu hissiy aloqani saqlab qolish uchun asosdir.

Oilaviy tarbiya uslubi va qadriyatlari bolaning rivojlanishida muhim rol o'ynaydi.

Psixologlar oilaviy tarbiyaning uchta uslubini ajratib ko'rsatishadi: demokratik, avtoritar va ruxsat beruvchi.

Demokratik ota-onalar farzandlarida mustaqillik va intizomni qadrlashadi. Ular ularga hayotlarining muayyan sohalarida mustaqil bo'lish huquqini berishadi; ularning huquqlarini buzmasdan, ulardan o'z majburiyatlarini bajarishni ham talab qilishadi. Issiq his-tuyg'ular va oqilona tashvishga asoslangan nazorat odatda o'smirlarni juda asabiylashtirmaydi; ular ko'pincha nima uchun bir narsani qilmasliklari kerakligi va nima uchun boshqasini qilishlari kerakligi haqidagi tushuntirishlarni tinglashadi. Bunday munosabatlarda voyaga yetganlikning rivojlanishi ko'p tashvish yoki nizolarsiz davom etadi.

Avtoritar ota-onalar so'zsiz itoatkorlikni talab qiladilar va buyruqlari va taqiqlarining sabablarini tushuntirishga majbur emaslar. Ular hayotning barcha jabhalari ustidan qat'iy nazoratni amalga oshiradilar, ba'zan hatto noo'rin tarzda. Bunday oilalardagi bolalar ko'pincha o'zlaridan uzoqlashadilar va ota-onalari bilan aloqalari buziladi. Ba'zi o'smirlar mojarolarga kirishadilar, lekin ko'pincha bolalar oilaning munosabatlar uslubiga moslashadilar va o'ziga ishonchsiz va qaram bo'lib qoladilar.

Yuqori talablar va nazorat bolaga nisbatan hissiy jihatdan sovuq, mensimaslik munosabati bilan birlashganda, vaziyat murakkablashadi. Bu holda, aloqani butunlay yo'qotish muqarrar. Bundan ham og'irroq holat befarq va shafqatsiz ota-onalarda uchraydi. Bunday oilalarning farzandlari odamlarga ishonmaydilar, muloqot qilishda qiyinchiliklarga duch kelishadi va ko'pincha sevgiga kuchli ehtiyojga ega bo'lishlariga qaramay, o'zlari ham shafqatsiz bo'lishadi.

Ota-onaning befarqligi va nazoratning yo'qligi ham noqulay oilaviy dinamikadir (ruxsat beruvchi). Bolalarga xohlagan narsasini qilishlariga ruxsat beriladi va hech kim ularning harakatlariga ahamiyat bermaydi. Ularning xatti-harakatlari nazoratsiz bo'lib qoladi. Va o'smirlar, ba'zan qanchalik isyonkor bo'lishlaridan qat'i nazar, ota-

onalariga yordam tizimi sifatida muhtoj; ular o'rnak bo'lish uchun kattalar va mas'uliyatli xatti-harakatlar namunasini ko'rishlari kerak.

Haddan tashqari himoya - bolaga haddan tashqari tashvish, uning butun hayoti ustidan haddan tashqari nazorat, yaqin hissiy aloqaga asoslangan holda - passivlikka, mustaqillikning yo'qligiga va tengdoshlari bilan muloqotda qiyinchiliklarga olib keladi.

I.V.Makarenkova va boshqalar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarni umumlashtirish natijasida, ijtimoiy nosog'lom oilalarning barcha toifalarini quyidagi uch guruhga ajratish mumkin. Bu tasnif ijtimoiy muammolarning namoyon bo'lish darajasi hamda oilaning bolaga ko'rsatadigan dezsotsializatsion (ijtimoiylashuvga salbiy) ta'siri xususiyatiga asoslanadi:

1. Preventiv oilalar - bu oilalarda muammolar hali kuchli darajada namoyon bo'lmagan, balki nosog'lomlikning boshlang'ich bosqichida bo'ladi (pedagogik jihatdan sust, nizoli oilalar va boshqalar). Bunday oilalar bolalarga to'g'ridan-to'g'ri salbiy ta'sir ko'rsatmaydi, biroq odatda ularning pedagogik madaniyati past bo'ladi.

2. Asotsial oilalar (yunoncha "a" - inkor qo'shimchasi va lotincha *socialis* - ijtimoiy) - bu oilalarda ijtimoiy va boshqa ziddiyatlar oila a'zolari o'rtasidagi hamda atrof-muhit bilan munosabatlarni keskinlashtiradi. Bunday oilalarda a'zolarining agressiv yoki buzuvchi xulqi doimiy nizolar, inqirozlar va avlodan-avlodga o'tib boradigan yo'qotishlar hamda begonalashuv holatlarini keltirib chiqaradi.

Ushbu guruhga kiruvchi axloqsiz-asotsial oilalar bolalarga kuchli salbiy ta'sir ko'rsatadi, ular ochiqdan-ochiq manfaatparastlikka yo'naltirilgan bo'lib, "maqsad vositani oqlaydi" tamoyili asosida yashaydi; bunday oilalarda axloqiy me'yor va cheklovlar deyarli mavjud emas.

3. Hayotiy istiqbolini yo'qotgan oilalar - bu oilalar o'z taqdiriga va farzandlari kelajagiga befarq bo'ladi. Odatda bular alkogolizm, giyohvandlik, ishsizlik kabi muammolarga duch kelgan, kriminogen va ijtimoiy moslashuvdan chetda qolgan oilalardir [4].

Bunday oilalar uchun, ko'pincha to'liq bo'lmagan oila shaklida, ijtimoiy nosog'lomlikning og'ir darajasi, ota-onalarning ijtimoiy jihatdan beqarorligi va buning natijasida doimiy psixologik zo'riqish xosdir. Inqiroz holati bunday oilalar uchun odatiy holga aylanib qoladi.

Oilaviy tarbiya uslublari obyektiv va subyektiv omillar hamda bolaning genetik xususiyatlari ta'sirida shakllanadi. Tarbiya uslubini tanlashga quyidagi omillar ta'sir ko'rsatadi: ota-onaning temperament tipi, ularning o'zaro mosligi, ota-onaning o'zlari qanday an'analar asosida tarbiya topgani, foydalaniladigan ilmiy-pedagogik adabiyotlar, ularning ta'lim darajasi va oiladagi axloqiy qadriyatlar [6].

Bolaning shaxsining muvaffaqiyatli shakllanishi va rivojlanishi va ijtimoiylashuvining oilaning ta'lim ta'sirining tabiatiga bog'liqligini ifodalovchi

obyektiv qonuniyat shakllanadi. Ushbu qonuniyatni ko'rib chiqishning ahamiyati shundan kelib chiqadiki, yosh avlodni tarbiyalash uchun ijtimoiy institut sifatida oila nafaqat shaxsning xulq-atvori, sifati va turmush tarzini, balki ijtimoiy tartibni, jamoat hayotining tabiatini va butun jamiyatning tarixiy taqdirini ham belgilaydi [3].

Xulosa qilib aytganda, oila bolaning shaxs sifatida shakllanishida hal qiluvchi omil bo'lib, undagi tarbiya uslubi va ijtimoiy-psixologik muhit bola rivojiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, oiladagi nosog'lom muhit, pedagogik savodsizlik va ijtimoiy muammolar bolalarning ijtimoiylashuv jarayoniga salbiy ta'sir etadi hamda ularning xulq-atvori va psixik rivojida turli og'ishlarni keltirib chiqarishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Oila psixologiyasi: Akad. litsey va kasb-hunar kollejlari o'quvchilari uchun o'quv qo'l. / G. B. Shoumarov, I. O. Haydarov, N. A. Sog'inov va boshq.; G'. B. Shoumarovning tahriri ostida; O'zbekiston Respublikasi oliy va o'rta-maxsus ta'lim vazirligi, O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi markazi. — T.: «Sharq», 2010. — 296 b
2. Utepbergenov, M. A., & Roziqova, M. O. Q. (2025). Oilada yuzaga keladigan nizolarning bola ijtimoiylashuvi va tarbiyasiga ta'siri hamda nizolarning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari. *Science and Education*, 6(2), 320-325.
3. Чукреева, В. В. Влияние семьи на развитие личности ребенка, его благополучие / В. В. Чукреева. — Текст : непосредственный // Проблемы и перспективы развития образования : материалы I Междунар. науч. конф. (г. Пермь, апрель 2011 г.). — Т. 2. — Пермь : Меркурий, 2011. — С. 180-183. — URL: <https://moluch.ru/conf/ped/archive/17/322>.
4. Макаренкова, И.В. Социальная дезадаптация детей и подростков (психолого-педагогические основы коррекционно-профилактической работы) / И.В. Макаренкова, А.В. Мисько. - М.: АРГУС, 2004. – 267 с.
5. [Харчев А.Г. Социология воспитания. М . , 1990.- с.222]
6. https://edu.tatar.ru/upload/storage/org1171/files/bksch_rol_semi.pdf
7. Roziqova, M. O. Q., & Xalimjonova, G. (2026, January). THE IMPACT OF A PSYCHOLOGICALLY HEALTHY LIFESTYLE ON AN INDIVIDUAL'S EMOTIONAL STABILITY. In *Claritas Conference Platform* (No. 1, pp. 23-25).
8. Roziqova, M. (2025). Millatlararo oilalarda voyaga yetayotgan bolalarning ijtimoiylashuvi va etnik identifikatsiya jarayonining psixologik xususiyatlari. *МАКТАБГАЧА ВА МАКТАВ ТА'ЛИМИ JURNALI*, 3(11).